

Bytom – wyniki badań archeologicznych prowadzonych w rejonie placu Grunwaldzkiego i ich interpretacja w odniesieniu do literatury

dr inż. arch.

TERESA ADAMCZYK-BOMERSBACH

Politechnika Śląska w Gliwicach
Wydział Architektury

ORCID: 0000-0001-6027-5944

Artykuł prezentuje przebieg i wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych przy okazji wykonywania robót ziemnych w rejonie placu Grunwaldzkiego w Bytomiu (2018 r.).

Niniejszy artykuł jest próbą powiązania wyników badań archeologicznych przeprowadzonych w pobliżu placu Grunwaldzkiego w Bytomiu z informacjami zawartymi w literaturze przedmiotu. Porusza zagadnienia związane z kształtowaniem miasta Bytomia w okresie średniowiecza, a co za tym idzie, problem istnienia średniowiecznego zamku i jego lokalizacji. Istnienie zamku wzmiankowano wielokrotnie w pozycjach bibliograficznych poświęconych historii miasta, jednakże istniały i nadal istnieją wątpliwości związane z jego umiejscowieniem. Odkrycia archeologiczne (badania ratownicze) z ostatnich lat oraz próba ich interpretacji mogą stać się przyczynkiem do wzbogacenia wiedzy w tym temacie.

Aktualny stan wiedzy

W 1966 roku ukazała się publikacja Jerzego Szydłowskiego – *Bytom. Pradzieje i początki miasta* opracowana na podstawie dostępnych w tym czasie materiałów historycznych oraz archeologicznych. Jak dotąd jest to jedyne większe opracowanie dotyczące Bytomia [1]. Przez ostatnie przeszło 30 lat prowadzono szereg badań w obrębie starego miasta, które weryfikowały informacje zawarte we wspomnianej publikacji (m.in. w rejonie dawnego rynku, placu Grunwaldzkiego, murów obronnych, a także kościoła św. Ducha czy wzgórza zwanego Małgorzatką). Również późniejsze pozycje bibliograficzne P. Boronia, J. Drabiny, J. Kopca, J. Pierzaka i innych wzbogaciły wiedzę związaną z kształtowaniem się ośrodka miejskiego.

Metodyka badań (założenia i przebieg)

W lipcu 2018 r., podczas przeprowadzania inwestycji ciepłowniczej u zbiegu ulicy Rycerskiej i placu Grunwaldzkiego, odsłonięto frag-

menty nieznanej kamiennej konstrukcji. Uwidoczniły się wówczas pozioma oraz pionowa partia muru, złożona z nieregularnie ułożonych kamieni, ciągnąca się na długości około 8 metrów. Na fotografii znajdującej się w Muzeum Górnośląskim w Bytomiu można dostrzec regularnie usytuowane kamienie wzdłuż linii prostopadłej do osi konstrukcji. Niestety podczas gwałtownej ulewy, która nawiedziła w tym czasie miasto, dolne partie wykopu zostały zamulone i w kolejnych dniach ta część przestała już być dobrze widoczna.

Na miejsce został zaproszony zespół pracowników Działu Archeologii Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu w składzie: Ewelina Imiołczyk, Małgorzata Kapczyńska, Wojciech Kawka – w celu przeprowadzenia ba-

dań archeologicznych będących zarazem formą nadzoru budowlanego nad pracami ziemnymi przy budowie nitki ciepłowniczej. Także zostałam zaproszona do uczestnictwa w nich – jako konsultantka ds. historii architektury i interpretacji odsłoniętych relikwów architektonicznych.

Niestety 31 lipca w wykopie można było zobaczyć już tylko pionową część muru, częściowo przysłoniętą mulą. Jednak w ramach działań archeologicznych udało się wyeksplorować z ziemi i oczyścić fragment ukazujący jedno z zewnętrznych lic. Wydobyto także pozostałości ceramiki, drewna oraz kości zwierzęce (m.in. rogi). Ujawniono też ślady spalenizny. Następnie znaleziska zostały udokumentowane i z powrotem zasypane.

Fot. 1. Wnętrze muru. Widok w kierunku placu Grunwaldzkiego

Fot. 2. Odsłonięty fragment północnego lica z widocznymi śladami spalenizny

Fot. 3. Zniszczona część południowa muru z widoczną rurą instalacyjną

Wyniki badań – analiza, interpretacja

Wykop wykonany przez ekipę budowlaną, o głębokości 1,60 m i szerokości w miejscu zejścia powyżej 2 m, ujawnił wewnątrz muru wzniesionego z nieregularnych kamieni wapiennych (fot. 1). W efekcie odkryte fragmenty zostały zinterpretowane jako część średniowiecznego muru z wyznaczeniem krawędzi jego północnego lica. Oczyszczono fragment na długości ok. 1,10 m i głębokości ok. 40 cm (fot. 2.). Drugie lico niestety zostało zniszczone, zapewne podczas wcześniejszych robót budowlanych związanych z układaniem niezbędnych instalacji miejskich (fot. 3.). Także w czasie tych prac częściowo usunięto kamienny materiał z wnętrza konstrukcji.

Analizując dostępną dokumentację fotograficzną i widniejącą linię ciągnącą się prostopadle do osi budowli, nasuwa się przypuszczenie, iż mógł to być „szew”, czyli miejsce, od którego dawni budowniczcy rozpoczęli budowę, a inna ekipa, pracując z drugiej strony, dołączała swój fragment.

Mając na uwadze umiejscowienie oraz przebieg muru, można wnioskować, że nie mógł on stanowić fragmentu średniowiecznych murów miejskich, które otaczały niegdyś Bytom. Nasuwa się zatem pytanie: do jakiej budowli mógł należeć?

W literaturze przedmiotu wielokrotnie pojawia się informacja dotycząca istnienia średniowiecznego zamku będącego siedzibą książąt bytomskich. Jego powstanie wiąże

się z imieniem Kazimierza, syna księcia Władysława I Opolskiego. Za sprawą Władysława I Bytom (w 1254 r.) otrzymał prawa miejskie, natomiast po jego śmierci, na przełomie 1281/2 roku, księstwo opolskie uległo podziałowi na 4 części i właśnie Bytom przypadł Kazimierzowi. Tenże wzmocnił obronność miasta, otaczając je murami o przebiegu charakterystycznej dla Śląska owalnicy, z bramami: Krakowską i Pyskowicką (Gliwicką?) oraz wznosił zamek, a następnie uczynił Bytom stolicą księstwa [2]. Konkretniejsze informacje o istnieniu zamku pojawiają się dopiero później. Zostały zawarte w zapisie z 1369 r. mówiącym o podziale księstwa bytomskiego między książąt – cieszyńskiego Przemysława I i oleśnickiego Konrada II. [3] Wtenczas został podzielony również zamek. Według opisu miała to być budowla znacznych rozmiarów, przynajmniej w części murowana i piętrowa, posiadała bramę wjazdową, dziedziniec oraz blok mieszkalny przylegający do murów obronnych. Musiała stanowić dużą wartość, skoro także ją objęto podziałem. Niestety zamek nie zachował się do naszych czasów. Przez lata powstało wiele hipotez dotyczących odтворzenia jego wyglądu, jednak niepotwierdzonych żadnymi dokumentami czy badaniami. Nieznany jest wygląd obiektu ani dokładna lokalizacja. Z trzech wcześniejszych hipotez obroniły się dwie: pierwsza – mówiąca o umiejscowieniu zamku w pobliżu dawnej bramy Krakowskiej, poza murami miasta (za nią przemawiały pozostałości niezidentyfikowanej budowli widniejące na XVIII-wiecznych planach), a także druga – w obrębie murów miejskich, w rejonie dzisiejszego placu Grunwaldzkiego (widoczne w tym rejonie zaburzenie w przebiegu ulic – ul. Rycerska, i zarysach murów obronnych oraz ukształtowania terenu). Szydłowski w swojej publikacji zwraca uwagę także na zaleganie w tym rejonie bogatej warstwy kulturowej, którą można odnieść do XIII–XIV wieku [3].

Konkluzja – wnioski

Przeprowadzone w ramach badań ratowniczych wykopiska ujawniające spore fragmenty średniowiecznego muru zdają się przeważać szalę na korzyść drugiej hipotezy i lokalizacji zamku w obrębie murów miejskich. W literaturze nie jest wzmiankowana żadna inna budowla, do której mogłyby one należeć. Za przyjęciem tej hipotezy mogą przemawiać także wcześniejsze odkrycia archeologiczne z 2004 roku, kiedy to podczas prac porządkowych na placu Grunwaldzkim odsłonięto relikty podobnego muru wraz z pozostałościami fosy (te znaleziska odkryto w miejscu, gdzie obecnie umiejscowiony jest zegar słoneczny) [4] (fot. 4.).

Temat wymaga jednak dalszych badań, które pozwoliłyby jednoznacznie powiązać ze sobą powyższe odkrycia oraz jednocześnie ustalić zarys budowli.

Fot. 4. Plac Grunwaldzki. Widok zegara słonecznego

Bibliografia:

[1] Boroń P., Wczesnośredniowieczny Bytom w świetle nowych ustaleń, *Acta Archaeologica Pultuskiensia*, t. V, Instytut Antropologii i Archeologii, Pultuska Akademia Humanistyczna, Pultusk 2016, s. 47–56.

[2] Kopiec J., Niekropolia książęca w Bytomiu, [w:] *Sacrum w mieście. 1. Średniowiecze i wczesna epoka nowożytna. Wymiar religijny, kulturalny i społeczny.*, red. Quirini-Popławska D., Burkiewicz Ł., Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 177–187.

[3] Szydłowski J., Bytom. Pradzieje i początki miasta, *Rocznik Muzeum Górnosląskiego w Bytomiu, Archeologia*, z. 4, Bytom 1966.

[4] Materiały niepublikowane dotyczące prac wykopaliskowych prowadzonych w rejonie placu Grunwaldzkiego oraz ul. Rycerskiej, znajdujące się w Muzeum Górnosląskim w Bytomiu.

DOI: 10.5604/01.3001.0014.7833

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA

Adamczyk-Bomersbach Teresa, 2021, Bytom – wyniki badań archeologicznych prowadzonych w rejonie placu Grunwaldzkiego i ich interpretacja w odniesieniu do literatury, „Builder” 4 (285). DOI: 10.5604/01.3001.0014.7833

Streszczenie: Artykuł prezentuje przebieg i wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych przy okazji wykonywania robót ziemnych w rejonie placu Grunwaldzkiego w Bytomiu (2018 r.). Odkryte wówczas fragmenty kamiennego muru mogą zweryfikować dotychczasowe hipotezy związane z lokalizacją nieistniejącego już dzisiaj średniowiecznego zamku książąt bytomskich. Jego istnienie zosta-

ło potwierdzone w przekazach bibliograficznych, jednak badacze nie byli zgodni zarówno co do wyglądu, jak i lokalizacji. Jedną z hipotez wskazywała właśnie na powyższy obszar, natomiast brak śladów materialnych nie pozwalał na jednoznaczne jej przyjęcie. Udokumentowane znaleziska mogą być przyczynkiem do wzbogacenia wiedzy, jednak temat wymaga dalszych badań, które pozwoliłyby określić zarys budowli i ostatecznie potwierdzić jej domniemaną funkcję.

Słowa kluczowe: badania wykopaliskowe, mury średniowieczne, zamek książęcy

Abstract: BYTOM – RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH CONDUCTED IN THE AREA OF GRUNWALDZKI SQUARE AND THEIR INTERPRETATION IN RELATION TO LITERATURE. The article presents the course and results of archaeological research carried out during the earthworks in the area of Grunwaldzki Square in Bytom (2018). The fragments of the stone wall discovered at that time can verify the existing hypotheses related to the location of a medieval castle of Bytom princes, which no longer exists. Its existence was confirmed in the bibliographic records, but researchers were not unanimous in terms of both the appearance and the loca-

tion of the castle. One of the hypotheses pointed to the above mentioned area, however the lack of material traces did not allow for its unambiguous acceptance. The above finds may be a contribution to enriching the knowledge, but the subject requires further research to define the outline of the building and finally confirm its supposed function.

Keywords: archaeological research, medieval walls, prince's castle